

TOPONÍMIA EN EL *LIBRO DE PRIVILEGIOS*
DE FRAGA Y SUS ALDEAS (1232-1337)

TOPONIMY IN THE LIBRO DE PRIVILEGIOS
DE FRAGA Y SUS ALDEAS (1232-1337)

JAVIER GIRALT LATORRE
Universidad de Zaragoza

Resumen: En la edición del *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas* (1232-1337) publicada por las Cortes de Aragón en 1999, además de la reproducción facsímil del cartulario, se elaboró un cuidado estudio que atendió cuestiones diversas. Ahora, con este artículo, se quiere contribuir a completarlo mediante el análisis de la toponimia menor del Bajo Cinca y de Los Monegros que allí aparece, comprobando su pervivencia y estableciendo su origen. En conjunto, se advierte que los topónimos han estado inmersos en un proceso de renovación, ya que, junto a los nombres que se han conservado intactos (aunque a veces aparezcan latinizados, como *Turrem Blancam*, *Forcallis*, *Podium Galli*, *Valle Latronum*), existen algunos que han cambiado por etimología popular (*La Loberola*, *La Binorqua*, *Vallis de Nexme*, *Vallis Sedonosa*), y otros que han desaparecido (*Algallur*, *Las Meloneras*, *Puyalbeyllo*, *Alpiquo*, *Vallis Alcinolle*).

Palabras clave: Toponimia, Historia de la Lengua, Dialectología.

Abstract: In the edition of the *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas* (1232-1337) published by the Regional Assembly of Aragon in 1999, as well as the facsimile reproduction of the cartulary, an accurate study was elaborated which dealt with diverse questions. Now, with this article, we wish to contribute to its completion by means of the analysis of the minor toponymy of the areas of Bajo Cinca and Los Monegros that occurs there, verifying its survival and setting its origin. As a whole, we observe that these toponyms have been involved in a process of renovation, due to the fact that, together with the names that have remained intact (although they sometimes appear latinized, like *Turrem Blancam*, *Forcallis*, *Podium Galli*, *Valle Latronum*), there are some which have changed by popular etymology (*La Loberola*, *La Binorqua*, *Vallis de Nexme*, *Vallis Sedonosa*), and others that have disappeared (*Algallur*, *Las Meloneras*, *Puyalbeyllo*, *Alpiquo*, *Vallis Alcinolle*).

Key words: Toponymy, Language History, Dialectology.

* Aquest treball s'insereix dins la recerca desenvolupada pel grup d'investigació emergent GRICAR (*Grupo de Investigación del Catalán en Aragón*), reconegut pel Govern d'Aragó l'any 2007 (ref. H50-2007).

SUMARIO

Introducció.- Despoblats.- Toponímia rural.- Final.- Referències bibliogràfiques.

INTRODUCCIÓ

Sens dubte, la toponímia és un camp d'estudi interdisciplinari força atractiu, perquè, d'una banda, els noms de lloc són testimonis vius del pas dels homes per un determinat territori, de llurs obres i costums, i de la manera que van tenir de mirar la natura (de fet, sovint reflecteixen l'aspecte del terreny que designen i moltes vegades mantenen la memòria de la forma de viure-hi); d'altra, són elements plenament integrats en la llengua d'una comunitat de parlants, amb una funció identificadora que no poden desenvolupar altres elements lingüístics (veg. Terrado, 1999: 15), i, com a tals, han pogut experimentar canvis i transformacions o, fins i tot, desaparèixer, ja que, al cap i a la fi, el costum decideix si un signe lingüístic aplicat a un lloc es consolidarà com a topònim o no.

És per això que el nostre particular homenatge a la professora M.^a de los Desamparados Cabanes el volem fonamentar en l'estudi dels topònims continguts en el *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas*, cartulari medieval en l'edició del qual hi participà realitzant l'anàlisi paleogràfica i diplomàtica (veg. Cabanes, 1999). En aquest còdex, com el seu nom indica, es recolliren les principals concessions fetes a la vila de Fraga per la monarquia entre els anys 1232 i 1337, i les normes que van regir en bona part la seva història medieval. També hi foren copiades nombroses qüestions que afectaven els termes de Fraga, així com les sentències, acords i arbitratges quant a les diferències amb les poblacions veïnes (Lapeña, 1999: 11).

En l'edició duta a terme per les Corts d'Aragó del *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas* (en endavant *LPF*), al costat de la magnífica reproducció facsimil del cartulari original (Redondo-Sarasa, 1999a), se n'elaborà un acurat estudi en el qual s'atengueren qüestions diverses: el marc històric, la descripció paleogràfica i diplomàtica, la transcripció del text i la llengua catalana. Amb el present treball, volem contribuir a completar, en certa manera, l'edició del *LPF* amb l'anàlisi de la toponímia menor que hi apareix¹, matèria ben in-

1.- Certament, en tot el cartulari hi ha noms de poblacions aragoneses encara existents, topònims ben coneguts i estudiats, que ens limitem a esmentar, sense aprofundir-hi més: *Canpi Asinorum* (122), *Canpissasinorum* (131), *Campiasinorum* (164), *Caspdasens* (101), *Campdasens* (164), *Campdasnos* (164), *Capdasnos* (166); actualment *Candasnos* (Osca). *Casp* (101); actualment *Caspe* (Saragossa). *Honteniene* (130), *Ontynnena* (134); actualment *Ontiñena* (Osca). *Fraga* (101), *Fragam* (130), *Frage* (101), *Fragua* (123); actualment *Fraga* (Osca). *Litera* (151), *Litere* (121); actualment *Llitera* o *Lleitera*, barri rural de Fraga (Osca). *Miquinença* (128), *Miquinencia* (128); actualment *Mequinensa* (Osca). *Miralsot* (104), *Miralsot* (122); actualment *Miralsot*, barri rural de Fraga (Osca). *Penalba* (101), *Penalbe* (106), *Penalbam* (130); actualment *Peñalba* (Osca). *Pina* (179), *Pinam* (180); actualment *Pina de Ebro* (Sa-

teressant des del punt de vista històric i, sobretot, lingüístic, perquè, com assenyala Terrado (1999: 53), la documentació antiga es converteix en una font de dades precioses sobre la història de la llengua i la cultura d'un territori².

DESPOBLATS

Hi ha topònims que fan referència a aldees o llogarets que romanen despooblats o que, han desaparegut, encara que en la majoria dels casos s'ha mantingut el nom designant una zona o una partida del terme municipal al qual pertangueren. Són els següents³:

— **Abenamuç** (179), **Vinamuç** (130). Probablement fou una alqueria que s'ubicà en la zona anomenada actualment *Hoya de Benamud* dins el terme municipal de Bujaraloz, ben a la vora de la partida del *Forcallo* de Peñalba (IGN, 414-I). Procedeix de l'antropònim àrab *Ibn Hammūd* (cf. Terés, 1990: 168).

— **Almunia** (106, 107, 136), **Almunie** (135, 136), **Almuniis** (104, 106), **Almuniam** (107). Antiga aldea de Fraga, que l'any 1333 encara mantenia una població de 96 focs, però que resta despoblada des del 1377 (Salleras, 2006: 66). Es tracta de l'*Almunia dels Templers* o *Almunia de los Templarios* (Ariño, 1980: 31; Badía, 2002: 67), coneguda també com l'*Almunieta* (Salarrullana, 1918: 127; Lapeña, 1999: 26) i la *Torre dels Freres* (o *Fraris*), a mig camí entre Torrent i Fraga (Sasot, 2004: 96). El mot *almunia* 'hort' prové de l'àrab andalusí *almúnya*, evolució semàntica del clàssic *munyah* 'desig' (Corriente, 2003, s.v.).

— **Boarci** (122). Antiga aldea de Fraga, coneguda amb el nom de *Buars*, entre els termes de Fraga i Torreblanca, que es convertí en una venta per a viants (Salleras, 2006: 68). Actualment, no apareix el topònim en cap dels mapes consultats ni es conserva a la parla, malgrat recollir-lo Ariño (1980: 54) en el compost *Ventas de Buars*; en efecte, a l'oest de la població de Fraga tro-

ragossa). *Sixena* (177); actualment *Villanueva de Sigena* (Osca). *Torrent* (107), *Torrente* (126), *Torrentis* (125); actualment *Torrent de Cinca* (Osca). *Vallobar* (122), *Valluparis* (162), *Valluparii* (163); actualment *Ballobar* (Osca). *Vilella* (108); actualment *Vilella de Cinca* (Osca). *Zaydam* (130), *Zaydi* (131), *Çaydi* (122); actualment *Saidí* (Osca). També hi ha topònims de la província de Lleida (cf. OnCat, en tots els casos): *Aiabut* (122); actualment *Gebut*. *Algorffa* (122); actualment *Algorfa*. *Aytona* (122); actualment *Aitona*. *Maçalcoreig* (122); actualment *Massalcoreig*. *Scarpí* (122); actualment *La Granja d'Escarp*. *Seros* (122); actualment *Seròs*. *Soses* (122); actualment *Soses*. *Valmayna* (122); actualment *Vallmanya*.

2.- Volem agrair les orientacions del Dr. Federico Corriente per a l'explicació dels topònims d'origen àrab, i els suggeriments del Dr. Xavier Terrado per a la interpretació d'altres noms; l'ajuda de la Dra. Maria Rosa Fort en la lectura del cartulari original; la disponibilitat del Dr. David Badía, bon coneixedor de la zona del Baix Cinca; i la informació proporcionada pel Sr. Santiago Gros, de Peñalba, i pel Sr. Anton Abad, de Saidí. També regreio el Dr. Jesús Vázquez i el Sr. Hèctor Moret la lectura acurada que han fet d'aquest treball.

3.- De cadascuna de les formes dels topònims, n'assenyalem, entre parèntesis, la pàgina (o pàgines) de la transcripció en què apareixen (Iranzo, 1999).

bem les *Ventes del Rei*, zona en la qual se situà Buars (IGN, 387-III)⁴. Segons Coromines —qui, per cert, l'any 1956 també atesta *Ventes de Buars*, tot i que els seus informants en diuen les *Ventes del Rei*— (OnCat III, 131b-132a), en aquest topònim crida l'atenció una /r/ no emmudida davant /s/, fet que suggereix que aquest so hi estigui per un altre: per -ç o per -f (car també davant ç de vegades s'ha esvaït la /r/). Afirma Coromines que, si vingués de **Buarf*, llavors tindríem un original aràbic, ben conegut: de l'arrel comuna *ʿrf* 'conèixer, saber', del qual verb el participi actiu *ʿârif* es pronuncia vulgarment *ʿârf*, molt productiva en noms propis de persona, fins i tot combinat amb *Abu-* (per exemple, com a nom de lloc *Abu-ʿArfa* en el sud-est del Marroc). Segons Coromines, doncs, deu venir de *Bu-ʿÂrf* (o *ʿÂrfi* o *ʿÂrfe*), que apareix en el *LPF* llatinitzat en la forma *Boarci*, a partir de la qual s'explicaria ja el canvi consonàntic proposat en la terminació fins a l'actual *Buars*.

— **Cardello** (120), **Cardel** (146, 150). Actualment *Cardell* (cast. *Cardiel*), petit agregat de Fraga, despoblat des de l'any 1377, que en el *LPF* apareix en forma llatinitzada i catalana. Segons Coromines (OnCat III, 268b), prové de CARDĒTŪLU, derivat del ll. CARDUS 'card' amb el sufix -ĒTŪLU > -ell, tan freqüent en la toponímia catalana amb sentit col·lectiu (cf. *Llorell*, *Rourell*, *Pinnell*).

— **Casteyllon** (130). Avui roman aquest topònim castellanitzat en el compost *Valdecastejón* dins el terme de Peñalba (IGN, 386-III), partida en la qual resten, a més, testimonis arquitectònics de l'existència del llogaret. Quant a l'origen del nom, es tracta clarament del mot aragonès *Castellón* < ll. CASTĒLLĪONE (DECat II, 626a; cf. OnCat III, 320a), molt repetit arreu de la regió aragonesa.

— **Daymuç** (108, 120, 122). Antiga aldea de Fraga, adscrita inicialment a la senyoria d'Aviganya i posteriorment a la dels Bardaixí (Salleras, 2006: 51-52), que l'any 1495 encara tenia una població de 19 focs (Serrano, 1997: 309). Actualment no existeix la població, però es conserva *Daimús* com a nom d'una partida de Vilella de Cinca, al sud-oest del terme, tocant al de Fraga. Aquest nom ve del mot aràbic andalusí *daymūs* 'celler, soterrani', de l'àrab *dāmis* 'obscur, negre', procedent realment del grec *demósion* 'presó estatal' (Corriente, 1997: 183; veg. també. OnCat IV, 8a-b; Moreu-Rey, 1982: 119, 221). Cf. *Daimús* i *Ademuz* a la província de València (OnCat IV, 7b-8a).

— **Monte Regali** (104, 106, 136), **Monte Regalis** (120), **Montis Regali** (159), **Montis Regalis** (135, 154), **Mont Real** (146, 150, 168). Antiga aldea de Fraga, avui partida del seu terme municipal coneguda com a *Mont-ral*⁵, on també es conserven ruïnes d'una vila romana (AHA, mapa 15). Com ens confirma el *LPF*, prové del ll. MONTE REGALE 'muntanya que pertany a la ju-

4.- Cf. Madoz (1850: 159): «en la carretera que va a Zaragoza [des de Fraga] una venta llamada de Buars, con un santuario del mismo nombre».

5.- Cf. *Mont-ral* a l'Alt Camp de Tarragona i a la Plana de Vic (OnCat V, 374a).

risdicció reial'; en la forma actual del topònim, l'adjectiu ha sofert una reducció vocàlica fins esdevenir *ral*, fet propi de la llengua oral (DECat VII, 21a). Pel que fa a *mont*, direm que en català apareix des dels seus orígens, al costat de *mnt*, encara que actualment és preferit en tot el català occidental i en mallorquí; a més, abunda en els topònims, potser per una influència llatinista que restablí la /o/ en lloc de la /u/ (DECat V, 835a-b).

— **Turrem Blancam** (163). Antiga aldea de Fraga, actualment despoblada (cf. Salarrullana, 1918: 130, n. 292). El topònim *Torreblanca* perdura com a denominació d'una partida situada en l'extrem oest del terme municipal de Fraga (IGN, 386-IV i 387-III; Ariño, 1980: 234). L'origen del nom compost és ben evident, i fa referència al color clar d'algun antic edifici en forma de torre (DCVB, s.v. *torre*). Cf. *Torreblanca* a les comarques lleidatanes de les Garrigues, la Noguera i el Segrià (Turull, 2007: 118-119); també a la Plana de Castelló i al terme de Morella (OnCat VII, 311b-312a).

— **Turris Albe** (122), **Turrisalbe** (107), **Turrealba** (107), **Turris Albe** (108). Antiga aldea propera a Fraga i Torrent, pertanyent a l'Ordre de l'Hospital, documentada ja l'any 1186 (Salarrullana, 1918: 130; Salleras, 2006: 53). Avui es conserva el topònim *Torralba* com a nom d'una partida del terme municipal de Torrent⁶, format amb l'adjectiu llatí ALBUS 'blanc' (OnCat VII, 312a). L'aspecte més interessant d'aquest nom de lloc potser sigui l'actual forma oral *Torrauba*, que s'explica per una vocalització de /l/ implosiva en /w/ (veg. Turull, 2007: 118); fins i tot s'atesta *Torrouba*, amb velarització de la vocal tònica per assimilació.

— **Vermeyll** (104, 106, 120, 135, 136). Antiga aldea de Fraga, despoblada des del 1377 (Salleras, 2006: 53 i 66). Actualment es manté *Vermell* com a partida del terme de Fraga (Ariño, 1980: 50) i també com a nom d'un barranc entre Fraga i Miralsot (IGN, 387-III). No hi ha dubte que es tracta de l'adjectiu *vermell* 'de color rogenc' < ll. VERMÍCŪLU (DECat IX, 171b), segurament motivat per la coloració del terreny, tot i que en el català de Fraga avui només s'usa el sinònim *roig*.

TOPONÍMIA RURAL

El *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas* constitueix igualment una font important de toponímia menor de l'àrea geogràfica que avui abraça part de les comarques del Baix Cinca i dels Monegres. Els noms aplegats són els següents:

— **Algallur** (125). Topònim no localitzat. En el text original se'ns parla d'un terreny que es troba entre «Burriat i Algallur», la qual cosa ens permet

6.- Cf. Ariño (1980), qui enregistra aquest nom en diversos punts arreu de la província d'Osca.

apuntar que aquesta zona se situaria en el terme municipal de Fraga, prop de l'actual plana de *Buriat*. De moment, no podem explicar-ne l'origen de manera convincent, atesa la manca de documentació més antiga del topònim, i tan sols apuntarem alguna hipòtesi: 1) de l'adjectiu àrab *hurr* 'lliure; noble', ja utilitzat en l'onomàstica preislàmica i reflectit en la documentació hispànica per ser el nom del valí *al-Hurr*, del qual s'atesten formes com *Ala(h)or*, *Alhor* i àdhuc *Algaor* (Terés, 1990: 160-161), la qual podria ser la base del nostre topònim; 2) d'un malnom romandalusí del tipus GALLO + OL 'gallet', amb l'article *al*, segons el suggeriment personal del Dr. Corriente. En qualsevol cas, però, quant al resultat testimoniats en el *LPF*, haurem de plantejar una ulterior contaminació amb el topònim aragonès *Gallur* (Saragossa), que Coromines (1970: 199-200) identifica amb el basc *gaillur(ra)* 'cim, cimbal', encara que Menéndez Pidal (1968: 134 n. 62) afirma que prové del genitiu plural *GALLORUM* 'dels gals'.

— ***Almordam Na Sibilia*** (107). Aquest és l'origen de l'actual topònim *Valdesevilla*, partida situada a la banda sud-oest del terme de Fraga, tocant al de Candanos (IGN, 414-II); també existeix el *Barranco de Valdesevilla* (Ariño, 1980: 245). Pel que fa al mot *almorda*, direm que és una variant del català nord-occidental *aumorda* (o també de l'aragonès *almolda*) 'obertura feta al perfil o braçal d'una sèquia per on entra l'aigua al tros que es rega', procedent de l'àrab andalusí *almáwrid*, del clàssic *mawrid* 'punt d'aiguada' (Corriente, 2003, s.v.); cf. *La Almolda* (Saragossa). Quant a *Sibília*, és una variant de l'antropònim femení *Sibila* < ll. SABELLIA (DCVB, s.v.), que, segons consta en el mateix cartulari dels Privilegis de Fraga, era la germana de Pere de Moncada (Iranzo, 1999: 128); la pronúncia del grup [lj] com a [ʎ] haurà estat la causa del canvi d'aquest nom propi en *Sevilla*. Volem subratllar també que l'antropònim va precedir de la partícula *Na* (< ll. DŌMĪNA), que en el català antic funcionava com a títol respectuós i que en el català col·loquial modern ha quedat reduït a un article personal, malgrat que l'ús no n'és uniforme arreu de l'àmbit catalanoparlant: es manté per tot el Principat de Catalunya (substituint actualment per l'article definit *la*) i també a les Illes Balears, però ha desaparegut quasi enterament en valencià i a la Franja d'Aragó (veg. DECat III, 309a-310a).

— ***Barancum de Cravas*** (101). Topònim no localitzat. Tot i que, actualment, existeix el *Barranco de las Cabras* dins el terme municipal de Ballobar (Ariño, 1980: 57), considerem que, per la informació que ens ofereix el document de 1290, aquest barranc se situaria dins la zona del Vedat de Fraga. El topònim s'ha format amb el substantiu *cabra* < ll. CAPRA. Interessa remarcar aquí el trasllat de la consonant vibrant en *craba*, tal com passa avui en aragonès, en part del territori catalanoparlant d'Aragó i en el gascó pirinenc (DECat II, 370a).

— ***Bassa d'En Roca*** (167), ***Bassa d'En Rocha*** (168). Topònim no localitzat, encara que, segons el document de 1338, s'ubicava en l'antic terme de

Mont-ral. Està constituït pel genèric *bassa* (< preind. *BASSA) i l'antropònim *En Roca*, probablement nom del propietari, en el qual destaca la partícula *En* (< ll. DŌMINU), que en català antic funcionava com a títol respectuós, fins i tot davant un cognom; en català col·loquial modern resta reduït a un article personal en tot el Principat de Catalunya (encara que substituït per l'article definit *el*) i a les Illes Balears, però s'ha perdut quasi enterament en valencià i a la Franja d'Aragó (veg. DECat III, 309a-310a).

— **Borriat** (125). En l'actualitat, *Buriat* dins el terme municipal de Fraga, prop de les planes de Cardell (IGN, 387-III i 415-I; Ariño, 1980: 56). Segons Coromines (OnCat III, 148b-149a), es tracta d'un arabisme, de la mateixa manera que *Burria* dins el terme de Fraga, segurament d'un adjectiu derivat de l'arrel de l'àrab comú *bur* 'perdre's', 'ermar-se', 'deixar en guaret'; llavors, un adjectiu *būrī*, femení *būrīya*, formaria un plural femení *būrīyât*, que explicaria el topònim.

— **Comte** (109). Actualment *Conde*, partida situada a l'extrem nord-est del terme de Fraga, damunt la partida fragatina del *Puntal* i sota el *Pla de Vallmanya* d'Alcarràs (cf. IGN, 387-II). En la documentació medieval s'observa l'ús de la solució catalana *comte* < ll. COMĪTE 'company' (DECat II, 860a), oficialment substituïda avui per la castellana *conde*. Nogensmenys, cal deixar constància d'un fet que crida l'atenció: hem comprovat que, malgrat figurar en els mapes de l'Instituto Geográfico Nacional, entre els habitants de Fraga no hi ha record d'aquest topònim, i que, en canvi, els d'Alcarràs sempre han conegut aquest indret com a *Conde*. Avui, en referència a aquesta zona, es parla del *Mas Blanc*, i això ens fa pensar que, en tractar-se d'una petita partida de terreny, tal vegada un canvi de propietari va motivar la modificació del nom a Fraga.

— **Eram Tolssanorum** (130). Topònim no localitzat, encara que, segons el document de 1232, era dins el terme de Peñalba. Està format pel genèric *era* i el genitiu plural *Tolssanorum*, és a dir, 'dels Tolsans'. La forma *Tolsà*, que apareix ja en català com a nom de persona el 1202, prové del gentilici *Tolosà* 'de Tolosa', amb síncope pretònica (OnCat VII, 287b-288a).

— **Forcallis de Vinamuç** (130). En l'extrem occidental del terme de Peñalba existeix la partida anomenada *Forcallo*, ben bé tocant a la partida de *Benamud* —antígamment *Abenamuç* (veg. *supra*)— dins el terme de Bujaraloz (IGN, 414-I). L'aragonès *forcallo* (com el català *forcall*, el castellà *horcajo* i el gascó *horcalh*) significa 'entreforc o enforcament de camins o de valls' i deriva de FŪRCA amb el sufix -ACŪLU, amb nombrosos representants en territori aragonès i català (DECat IV, 119a-b; OnCat IV, 265a-b).

— **La Loberola** (110). Aquest topònim s'ha transformat avui en la *Lliberola*, nom d'una partida del terme de Fraga, així com de la vall i el barranc que hi conté i del camí que hi desemboca («in via la Loberola»); també *Liberola* o *Liberolas* al terme de Candanos, tocant a Fraga (IGN, 415-I i 414-II; Ariño, 1980: 135). Ja en documentació anterior a la del *LPF* (veg. Ubieto, 1972), s'a-

testa *Vallem de Loberola* (1188). *Lloberola* és pròpiament un diminutiu del català *llobera* ‘cau de llops’, característica que identificaria la vall que ha rebut des d’antic aquesta denominació (OnCat V, 96b; Moreu-Rey, 1982: 69, 163)⁷; cf. *Ballobar* al Baix Cinca (veg. nota 1). És probable que la modificació de *lloberola* hagi estat conseqüència de l’opacitat semàntica del mot primitiu, la qual cosa hauria provocat el canvi de la vocal inicial per assimilació a la palatal pretònica, afavorida segurament per una dissimilació amb la vocal tònica del mot, per esdevenir finalment *lliberola*⁸.

— *Las Meloneras* (125). Tot i que al terme municipal de Valfarta (comarca de Monegros) hi ha la partida de *Las Madrigueras*, que s’hauria pogut identificar amb el nostre topònim (amb un canvi de tipus lèxic per tal d’esmentar una realitat ben semblant, és a dir, ‘caus’), el document de 1232 del *LPF* ens permet concloure que no és el mateix indret, atès que tracta d’un pleit sobre la delimitació dels termes de Fraga i Torrent, per la qual cosa aquest lloc se situaria entre les dues viles. Per la informació aplegada, sembla que aquest topònim ha desaparegut, ja que no resta enregistrat enlloc ni perdura en la tradició oral. Pel que fa a l’origen, *melonera* és un derivat de *meló* ‘teixó’ (cast. ant. *melón*), provinent de l’hispanollatí MELŌNE (ll. clàssic MELES ‘teixó’), el qual fa referència al cau del meló o teixó i, per extensió, a llocs on es cria l’animal (OnCat V, 248a-b; DECat V, 557b). Cf. *Las Meloneras* a Arguis, La Fueba, Sabiñánigo i Tierz, província d’Osca (Ariño, 1980: 148).

— *Miralpex* (180)⁹. Dins el terme de Casp (Saragossa) hi ha un indret a l’esquerra de l’Ebre anomenat *Miralpeix*, prop d’unes ruïnes de construcció romana, conegudes com *La Tumba* (OnCat V, 280b; veg. també AHA, mapes 13 i 16). És un topònim compost amb el verb *mirar* més el substantiu català *peix*, i sembla que els llocs així designats es troben quasi sempre al costat d’una zona del riu on hi ha força peixos; a més, el verb ha passat a significar ‘estar encarat’, en aquest cas cap al riu (OnCat V, 279a). Cf. *Miralpeix* a Capella (Osca), Tiurana (la Noguera, Lleida), el Garraf (Barcelona), Onda (Plana de Castelló) i Mallorca (veg. Vázquez, 2003: 43; DCVB, s.v.; OnCat V, 280b-281a; Turull, 2007: 99); igualment com a cognom (DCVB, s.v.; Vázquez, 2003: 43). Una creació toponímica paral·lela és *Miralsot*, també atestat en el *LPF* (*Miralsot* 104, *Miralssot* 122), actual barri rural de Fraga i popularment conegut com *Les Casetes*, on apareix el substantiu *sot* al costat del verb *mirar*, amb el sentit de ‘mira al sot’, ‘està encarat al sot’, perquè ja és prop de les arbredes de la ribera del Cinca (OnCat V, 281a).

7.- Cf. *Lloberola* al municipi de Biosca, dins la comarca de la Segarra de Lleida (Turull, 2007: 96).

8.- Sobre aquest vocable, Moret (1996-1997: 203) assenyala: «*lliberola*. f. Pas estret i engorjat del corrent del riu (Amades: *Mequinsena*; DCVB: *lliberola*). Sens dubte es tracta d’un error del recull lèxic de Joan Amades, traspasat al DCVB, ja que el pas de la *Lliberola* és un pas, certament difícil però únic; és a dir que es tracta d’un topònim riberenc de l’Ebre del terme municipal de la veïna ciutat de Fraga».

9.- En l’edició del cartulari es transcriu «Miralpex», però, segons la lectura del document original, ha de ser «Miralpex».

— **Mont Negre** (151), **Monte Nigro** (109, 126, 151, 159, 155, 162), **Montis Nigri** (121). Encara que hi ha tota una comarca a l'Aragó que rep el nom de *Monegros* (cat. *Monegres*), creiem que en el cartulari dels Privilegis de Fraga fa referència a la zona del terme de Fraga, tocant a Candanos, on els Moncada explotaven l'ús de les herbes (cf. Salleras, 2006: 52) i que avui es coneix com a *Vedat de Fraga* (Badía, 2002: 49); de fet, en documentació de 1226 es parla del «vetato Montisnigri» (Ubieto, 1972: 159). D'altra banda, no oblidem tampoc que en el terme de Mequinensa hi ha la partida de *Monegre*, extensa meseta entre l'Ebre i el Segre (Moret, 1996: 127). Topònim ben transparent, que en el *LPF* apareix en una ocasió en la seva variant catalana, *Mont Negre*, de la qual procedeix la mequinensana i la conservada en la tradició oral.

— **Perxes de la Valcorna** (149, 150), **Perxes de la Vallcorna** (146)¹⁰, **Els Perxes** (149). Actualment no existeix aquest topònim, encara que no hi ha dubte que s'ubicaria en la *Vallcorna* (sobre aquest nom, veg. *infra*). El mot català *perxe*, procedent del gòtic o pregermànic *PARRICE, es conserva aplicat a llocs menors amb el valor de 'cabana, barraca, cobert', molt abundosos des del Matarranya a la Plana de Castelló (OnCat VI, 212b; cf. DECat VI, 728a-731b); és paraula viva en tot l'àmbit del català occidental, des dels Pirineus fins a l'àrea del valencià, amb distints significats, però sempre amb la idea de 'lloc cobert' (DECat VI, 729b-730a).

— **Podii Gellet** (128). Topònim no localitzat, tot i que, pel que s'assenyala en el document de 1246, se situaria prop de la Vallporquera, entre Fraga i Mequinensa. Al costat del genèric PÖDĪU, i atesa l'abundor de noms de lloc d'origen àrab en la zona del Baix Cinca i dels Monegres, gairebé podem assegurar que hi tenim un descendent de l'àrab *jallād* 'pellaire', que sovint s'usà com a antropònim (Corriente, 1997: 100)¹¹.

— **Podiis Rubeis** (130), **Podium Rubeum** (125). Topònim no localitzat, encara que és ben segur que es trobaria entre els termes de Fraga i Torrent, almenys per la informació que aporta el document de 1232. Format pel genèric PÖDĪU > cat. *puig* i l'adjectiu RŪBĒU > cat. *roig*, haurà estat motivat per la tonalitat vermellosa del terreny (veg. OnCat VI, 305b-306a).

— **Podio Luporum** (130, 180). Considerem que aquest topònim es pot identificar amb l'actual *Pudial de Lobos*, cap a la banda nord-oest del terme de Peñalba (IGN, 386-III). En el compost medieval, hi ha el genèric PÖDĪU i el substantiu LŪPU > *lobo*, fent referència a la presència d'aquest animal en aquella zona; cf. *Ballobar* (veg. nota 1) i *La Loberola* (veg. *supra*). A més, volem ressaltar l'interès filològic de la forma actual *pudial*, ja que és una mostra de la pervivència fossilitzada de la fase intermèdia entre el derivat PÖDĪALE i el

10.- En l'edició del cartulari s'ha transcrit «Peyres», però, segons la lectura del document original, ha de ser «Perxes».

11.- Això no obstant, veg. Moll (1982: 106), qui assenyala l'existència el cognom català *Gellet*, diminutiu del germànic *Geli* 'superb', que també hauria pogut ser l'origen del topònim.

resultat romànic aragonès *puyal* i el català *pujal* ‘puig petit, muntanyola’, amb tancament de la vocal pretònica i apòcope, però amb manteniment del grup llatí -DĪ-. Cf. *El Pudial* a Ladruñán, Terol (GEA, s.v. *arte ruprestre*).

— **Podio Pelado** (131). Aquest mateix topònim apareix ja en documentació del 1219, on s’atesten «podio Pilatum» i «podio Pilato» dins el terme d’Ontiñena (Ubieto, 1972: 135, 136); actualment, però, ha desaparegut. És un compost descriptiu entre el genèric PÖDĪU i l’adjectiu PĪLATU > *pelado*, al·lusiú a la manca de vegetació en l’indret (OnCat VI, 301a-301b). Cf. *Puig-pelat* a les Borges Blanques, Lleida (Turull, 2007: 107).

— **Podium d’En Dura** (126). Topònim no localitzat, però podem afirmar que, per la informació continguda en el document de 1232, era entre els termes de Fraga i Torrent. Amb el genèric PÖDĪU hi ha l’antropònim català *En Durà*, el qual, tot i ser d’arrel germànica, es va llatinitzar en la forma *Durandus* per haver estat considerat nom de bon auguri: *Durandus* en el llatí medieval venia a significar ‘que ha de durar’, com *Servandus* ‘que s’ha de conservar’ (Moll, 1982: 263). Pel que fa a l’article personal *En*, veg. *Bassa d’En Roca*.

— **Podium Galli** (126), **Podio Galli** (126). Actualment *Puig de Gall* en l’extrem sud-oest del terme de Torrent, al costat dels de Fraga i Mequinensa (IGN, 415-I). Està format pel genèric PÖDĪU i el substantiu GALLUS > *gall*; segons Coromines (OnCat IV, 296a), quan es tracta d’una elevació del terreny, els noms formats amb aquest substantiu sembla que contenen la idea de punta o lloc elevat, al·ludint a l’engallament típic de l’animal.

— **Puyalbeyllo** (131), **Puialbeyllo** (131), **Serreta Puyalbello** (131). Topònim no localitzat. Segons Salleras (2006: 82), era una antiga partida de Fraga, prop de *Valldúrrios*, segurament dins l’actual terme de Peñalba. Nom de lloc compost del substantiu PÖDĪALE > arag. *puyal* ‘muntanyola’, encara viu en el cat. *pujal* a la Vall d’Àneu amb aquest sentit propi, i amb el valor de ‘munt, pilot’ a l’àrea del ribagorçà (DECat VI, 854b-855a); i de l’adjectiu BĒLLUS > *bello* ‘formós’, ‘pulcre’ (DECat I, 751a). Cf. *Bellpuig d’Urgell* (Lleida), entre d’altres (OnCat, II: 410; Turull, 2007: 80).

— **La Royola** (109). Avui es conserva el topònim transformat en la *Riola*, nom d’una petita elevació de terreny dins el terme de Fraga, amb el qual s’anomena també la partida en què s’ubica i la bassa allí existent (IGN, 387-III). El topònim enregistrat en el LPF és pròpiament el mot cat. *rojola*, el qual, com tants altres constituïts a partir de l’adjectiu *roig* (arag. *royo*) < ll. RŪBĒU, fa referència a la coloració del terreny (Moreu-Rey, 1982: 56 i 63). Pel que fa a la transformació del nom original *Royola*, haurem de pensar en un encreuament amb el mot *riol* (cf. *Riols* als termes de Mequinensa i Torrent), segurament de significat més clar per als parlants que no pas el primitiu.

— **Sardera Plana** (130). Atès que el document de 1232 ens parla de la delimitació del terme de Peñalba pels homes de Fraga, creiem que el topònim atestat en el LPF s’ha d’identificar amb la partida de *Sardera* d’Ontiñena, al

costat de *Valcabrera*, i no amb la partida de *Sardera* situada a la banda nord-est del terme de Saidí. Segons Coromines (OnCat VII, 57b-58a), una *sarda* és un planell dalt d'un serrat polsegós, una terrassa poc fèrtil, mot que deu venir d'un preromà *SASSITA; el pas de **sasda* a *sarda* és normal, com en altres mots del català (DECat VII, 707b). La difusió de *sarda* és força gran arreu d'Aragó i Catalunya, i també la del derivat *sardera*, ben representat a les terres del Baix Cinca i de la Ribagorça (veg. OnCat VII, 50a-b; DECat VII, 708a; Ariño, 1980: 218). Quant a l'adjectiu *plana*, avui ja no s'usa al costat de *Sardera*, però es parla de *llanos de la Sardera*.

— **Serra de la Binorqua** (163). Aquest topònim correspon a *Las Menorcas*, zona situada entre els termes de Ballobar, Candasnos i Fraga (IGN, 386-IV i 387-III; Ariño, 1980: 148). En documentació de finals del segle XI i començaments del segle XII s'atesta *Avinorca* (Ubieto, 1972: 17 i 92; Ubieto, 2007: 37), sens dubte forma primigènia de la que apareix en el *LPF*, a partir de la qual podem plantejar, per la seva aparença, un origen antroponímic àrab i de possible clan bereber. En concret, sembla clar que conté l'element *abin* < *ibn* 'fill de', amb vocal inicial protètica (cf. *Avinaced* > *Binaced*, *Avinefar* > *Binéfar*), i un altre mot sobre el qual no podem donar cap explicació definitiva, atesa la manca de testimonis més antics del topònim¹². En canvi, és palès que la forma medieval *Avinorca* resulta per afèresi *Binorca*, i actualment *Menorcas* per etimologia popular, potser per assimilació a d'altres noms aliens, com l'illa de *Menorca*, i pluralitzat per ser una serralada.

— **Serra de Olivo** (163). Topònim no localitzat, tot i que la informació que conté el document de 1261 ens permet dir que se situaria entre els termes de Fraga i Ballobar; en prodria ser un testimoni encara viu el *Camino de los Olivos*, existent a Ontiñena (Ariño, 1980: 163). Amb el genèric *serra*, hi ha la forma romànica *olivo* 'olivera', procedent del ll. vulgar OLIVUS, amb la qual es fa referència a una zona poblada d'olivers (DECat VI, 49a). Cf. el català *Montoliu* (OnCat VI, 29a), amb l'antic *oliu* 'olivo' encara viu al Rosselló (DECat VI, 48b-49a).

— **Serre de Alpiquo** (163), **Planum d(e) Alpiquo** (162). Topònim no localitzat, però, segons el document original de 1261, es tractaria d'una zona que separa els termes de Fraga i Ballobar. Som clarament davant un mossarabisme¹³, constituït per l'article *al-* més el substantiu àrab *piq* 'pic, cim agut d'una muntanya' de procedència romànica, fent referència en aquest cas a algun turó existent en la zona. Cf. el català *Alpicat*, Lleida (OnCat II, 168b; Turull, 2007: 76).

— **Toçal Roitg** (167, 168), **Bassa de Thoçal Roitg** (168). Topònim no localitzat, encara que, segons el document de 1338, s'ubicà en l'antic terme de

12.- Una hipòtesi seria partir de l'àrab *rka* 'batalla, baralla', de manera que el nom tindria el significat de 'fill de la batalla'.

13.- La solució *pico* perviu a l'àrea del valencià (DECat VI, 520b).

Mont-ral; cf. *Tozal Royo* a Alberuela de Tubo, comarca dels Monegres (Ariño, 1980: 235). El compost *Tossal Roig* està format pel substantiu *tossal* ‘cim prominent’ (derivat del preromà *TAUCIA), tant present arreu de la toponímia catalana occidental i aragonesa (veg. OnCat VII, 326b, DECat VIII, 640a-642a), i l’adjectiu *roig* < ll. RŪBĒU, que al·ludeix al color rogenc del terreny.

— **Vallcornà** (101), **Vallecornam** (146), **Vallem Cornam** (150), **Vallis Corna** (131)¹⁴. Actualment la *Vallcornà* o *Valcuerna*, barranc que neix a la serra d’Ontiñena (Badía, 2006: 203) i discorre pels termes de Peñalba, Candanos i Fraga (veg. IGN, 414-II), fins desembocar a la riba esquerra de l’Ebre; així mateix, a Torrent hi ha el *Camí de la Vallcornà* (Ariño, 1980: 241)¹⁵. Topònim compost pels mots *vall* (< ll. VALLE), que manté el gènere femení propi del llatí, i *cornà* (< ll. pl. CŌRNŪA) ‘corn, banya’, la forma que més ha sobreviscut en català i en occità, enfront del masculí *corn*; també és forma aranesa i gascona en general, i viva encara a les valls de Cardós, Àneu i Benasc, i en part de Cerdanya i Rosselló (DECat II, 937b-938a; Fort, 2000: 365). Sobre la motivació que ha provocat la denominació de la vall, cal tenir presents les paraules de Badía (2006: 203), quan afirma que «el nom d’est indret fa referència al cérvol (*Cervus elaphus*), en l’únic municipi aragonès en què la presència d’aquest animal és autòctona». Quedar clar, doncs, que la cornamenta del cérvol ha estat l’origen del topònim (amb el sentit de ‘vall de corns’), i és possible que, en la forma primitiva del nom, *cornà* mantingués el valor de plural de l’ètim llatí de què deriva.

— **Valle Capraria** (130). Actualment *Valcabrera* o *Valdecabrera*, partida situada al nord del terme de Peñalba (IGN, 386-III); cf. *Valdecabrera* al terme municipal d’Ontiñena (IGN, 386-IV i 386-II; Ariño, 1980: 241). Al costat del genèric *val* (< ll. VALLE) amb gènere femení, hi ha l’adjectiu *cabrera*, derivat de *cabra* amb el sufix *-era* (< -ARĪA), ja sigui amb valor col·lectiu o locatiu (lloc on pasturaven o guardaven cabres o bestiar en general).

— **Valle Cardose** (130). Avui existeix *Valdecardosa* a la part oest del terme municipal de Peñalba, en el límit amb la província de Saragossa (IGN, 414-I). Topònim format amb l’adjectiu *cardosa* < ll. CARDŪOSA, referit a l’abundància de cards en aquesta vall (OnCat III, 273a).

— **Valle de las Carretas** (101)¹⁶. El nom de *Vallcarreta* o *Valcarreta* és el d’una partida de Peñalba, prop del terme de Fraga, d’on surt el barranc que duu el mateix nom (IGN, 414-I i 414-II; Ariño, 1980: 241) i que desemboca a la *Vallcornà* (Fort, 2000: 365); cf. *Valcarreta* també al terme de Ballobar. Topònim ben transparent, format amb el substantiu *carreta*, derivat del ll.

14.- Topònim documentat ja en 1188 (cf. Ubieto, 1972).

15.- Segons informació d’Hèctor Moret, a Mequinensa existeix el renom *Vallcorner*. Ell mateix ens explica que aquesta partida era molt freqüentada pels mequinensans i que famílies senceres hi passaven llargues temporades.

16.- En l’edició del cartulari s’ha transcrit «Valle de las Caneras», però, segons la lectura del document original, ha de ser «Valle de las Carretas».

CARRU ‘carro’ (DECat II, 595b). Cal tenir en compte, però, el canvi de plural a singular que s’ha produït en la forma medieval del topònim, a més de la simplificació del sintagma preposicional originari.

— **Valle la Presseguera** (130). Actualment *Valpreseguera* (o *Valpeseguera*) dins l’àrea nord-oest del terme de Peñalba; també las *Faceras de Valpeseguera* al terme de Valfarta (veg. IGN, 386-III; Ariño, 1980: 245). El mot *presseguera* ‘presseguer’ és un derivat del català *préssec* < ll. PĒRSĪCU; a més de designar l’arbre que produeix aquest fruit, també s’atesta aplicat a un camp per tal d’indicar que hi són plantats *presseguers*, ús que en català es documenta ja en el segle XI i que segurament ha motivat el topònim enregistrat en el *LPF* (DECat VI, 799a).

— **Valle Latronum** (130)¹⁷. Perviu el nom en la partida de *Valdeladrones* dels termes de Candanos i Peñalba (IGN, 386-IV i 414-II), on neix també el barranc que porta el mateix nom (Ariño, 1980: 242). L’origen del topònim es prou clar: del substantiu *ladron* < ll. LATRŌNE (DECat V, 20b). Més interessant resulta la motivació del nom: durant la baixa Edat Mitjana, l’àrea dels Monnegres fou un refugi de lladres i bandolers, que trobaren en aquesta zona, per la seva espessor arbòria, un lloc idoni per a fugir de la justícia (Sarasa, 2005: 102), situació que perdurà en èpoques posteriors, fins a les acaballes del segle XIX (cf. Adell-García, 2005). Així, doncs, aquesta vall es caracteritzà per ser un amagatall de fugitius.

— **Valle Porchera** (128), **Valle Porquera** (128). Actualment *Vallporquera* a Mequinensa, a l’esquerra de l’Ebre (IGN, 415-I i 415-II). Del ll. VALLE PŌRCARĪA ‘vall de porcs senglars’ (Frago, 1987: 83; Moret, 1996: 134). Cf. *Vallporcar* al Segrià, Lleida (Turull, 2007: 122).

— **Valle Profunde** (125). Per les dades que ens aporta el document, en el qual s’estableixen els límits entre els termes de Fraga i Saidí, aquest topònim correspon a l’actual *Vallfonda* dins el terme de Saidí, tocant al de Gimènells (IGN, 387-II), malgrat que aquesta zona només es coneix avui entre els habitants de Saidí com la *Clamor*; cf. *Vallfonda* també al terme de Ballobar (IGN, 387-I). Del ll. VALLE PROFŪNDA, referit d’una manera prou inequívoca a una fondalada natural (Turull, 2007: 121, 122). Després, l’adjectiu erudit i literari *profunda* ha estat substituït pel més comú i col·loquial *fonda*, d’idèntic significat (cf. DECat IV, 95a).

— **Vallem d’Urreis** (101), **Vallis de Valldurrias** (101). Actualment cast. *Valdurrios* i cat. *Valldúrrios*, partida que fou del «mont» de Fraga, avui incorporada al terme de Casp (Fort, 2000: 365; Salleras, 2006: 53); d’altra banda, en terme de Fraga hi ha el *Barranc de Valldúrrios* (cf. Ariño, 1980: 244). Si ens fixem en la forma *Vallem d’Urreis*, veurem que és una variant de *Vallem de Orris*, testimoniada el 1188 (Ubieto, 1972: 17), amb tancament de la vocal tò-

17.- Topònim documentat ja en 1188: *Vallem de Latronibus* (Ubieto, 1972: 17).

nica per metafonia; al costat del genèric femení *vall*, hi tenim el substantiu llatí HÖRREŪ ‘graner’, fent referència a l’existència en aquella zona de dipòsits de gra o altres productes, o fins i tot amb el sentit de ‘cabana o clos on els pastors munyen les ovelles’ (DECat VI, 120a-b); per al resultat actual *Valdurrios* o *Valldúrrios* cal suposar una forma *òrrio* possiblement mossàrab, a partir de la solució catalana *orri* (veg. OnCat VI, 87a)¹⁸. Pel que fa a *Valldurries* — *Valdurries* en documentació del segle XVI (Fort, 2000: 365)—, podem afirmar que, pel context en què s’esmenta, correspon al mateix topònim. En aquest cas, la terminació femenina es pot explicar a partir del plural llatí HÖRREĀ > *òrria* > *úrria* (per analogia amb la forma del singular esmentada), sobre el qual, interpretat com a femení singular, es crearia el plural atestat en la documentació medieval i moderna; cf. cat. *òrria* ‘ovella que es muny per a fer formatge’, d’idèntica procedència (DECat VI, 121a).

— **Vallem de Figera** (101). Atès el contingut del document de 1290 del *LPF*, considerem que aquest topònim s’identifica amb l’actual *Valfiguera*, situada al nord-est del terme de Casp, al costat de Valldúrrios, prop del Vedat de Fraga (IGN, 414-IV). El mot *figuera* (< ll. FĪCARIĀ) és molt comú en la toponímia catalana i aragonesa (veg. OnCat IV, 216b-217b).

— **Vallis Alcinolle** (130). Topònim no localitzat, si bé el document de 1232 ens fa pensar que s’ubicava dins el terme de Peñalba. S’ha constituït amb el mot *alzinolla*, derivat diminutiu d’*alzina* molt comú en la toponímia catalana (cf. OnCat II, 178a), que procedeix del ll. ĪLĪCĪNA (DECat I, 244b), de la mateixa manera que el cognom *Alcina* (Moll, 1982: 227); tot i ser un diminutiu, però, és possible que hagi contingut també un sentit col·lectiu.

— **Vallis de Adeva** (131). Perviu aquest topònim en la partida de *Valdeva*, cap al sud-oest del terme de Peñalba (IGN, 414-I; Ariño, 1980: 243). La forma documentada en el *LPF* podem interpretar-la perfectament com la unió de la preposició locativa *a* i el topònim d’origen celta *Deva* ‘deessa’, ‘divina’, un exemple paradigmàtic de com s’aplica als rius un hagiòtopònim de la prehistòria indoeuropea, ja que té un clar significat religiós (Sevilla, 1980: 45; González, 2006: 554), present en nombrosos hidrònims, la majoria localitzats a l’àrea nord-oest i cantàbrica de la Península Ibèrica: *Deba* o *Deva* (País Basc, Cantàbria, Astúries, Galícia), *Rideva* a Antoñana (Àlava), *El Alto Deva* a Morillas (Navarra), *Ribadedeva* (Cantàbria), *Portela Deva* (Pontevedra), *Riodeva* (Terol).

— **Vallis de Nexme** (101)¹⁹. Actualment, aquest topònim correspon a *Valdeliesma*, zona situada a la banda sud-oest del terme de Fraga, dins l’àrea del

18.- Cf. *Vall d’Urrera* dins el terme de Mequinensa, a la vora dreta de l’Ebre, un cop passada la confluència amb el Segre, que provindria del derivat *HÖRREĀRIA, amb un sentit semblant, de la mateixa manera que *Mas d’Orrero* a la Vall d’Albaida (OnCat VI, 87a; Moret, 1996: 134).

19.- En la transcripció del cartulari, hi figura «Herme»; tanmateix, la lectura del document original, tot i ser difícil, ens duu a rectificar-la per «Nexme». D’altres interpretacions errònies han estat *Nexine* (Sallarrullana, 1935: 338) i *Necine* (Lapeña, 1999: 17).

Vedat (IGN, 414-IV); fins i tot s'atesta la transformació en *Valdelledesmes* (Badía, 2002: 57). Sens dubte, som davant l'antropònim femení *Nexma*, procedent de l'àrab *nájma* 'estel'. De *Nexma*, per dissimilació de nasals, s'arribà segurament a una variant **lesma* o àdhuc **llesma*, fonèticament més propera al català²⁰, la qual es castellanitzà després en *liesma*; ulteriorment hi ha hagut un canvi en *lledesmes*, potser per influència de l'antic adjectiu català *lledesme* 'legítim' (DCVB, s.v.).

— *Vallis Marie Abelle* (163). Topònim no localitzat; segons el text de 1261, se situava entre els termes de Fraga i Ballobar. Està format pel nom personal *Maria Abella*, que tal vegada es pugui identificar amb l'antropònim femení que apareix en un document de 1223 com a veïna de Sigena (Ubieto, 1972: 152).

— *Vallis Sedonosa* (131), *Vallis Sedonosse* (131), *Valle Sedonosa* (179), *Vallis Sedenose* (130). Actualment, partida de *Valserenosa* a l'àrea sud del terme de Peñalba (IGN, 414-I). D'antuvi, hom podia creure que la motivació del topònim actual *Valserenosa* ha estat la qualitat «serena» i calmada d'aquesta vall; tanmateix, en el cartulari dels Privilegis de Fraga constatem que l'origen n'ha estat un altre de ben diferent. De les dues variants atestades en la documentació medieval, la primitiva és la forma *Sedonosa*, ja que apareix tres vegades, enfront de *Sedenosa*. Encara que aquest nom no resulta transparent avui, creiem que podem connectar-lo amb el mot català *sedorn* (també *sadorn* i *sudorn*), amb què es designa una herba robusta de la família de les gramínies (*Festuca paniculata* o *F. spadicea*), pròpia dels prats muntanyencs i de les garrigues. Segons Coromines (DECat VII, 573a), és paraula d'origen incert, potser preromà, o tal vegada del ll. SATURNUS (en la variant local SETURNUS), que passava per ser el déu de la sembra, assolint el sentit de cereal no sembrat per mà humana. Per tant, *sedonosa* seria una variant de **sedornosa*, solució creada amb el sufix locatiu i abundancial -ŌSU, per tal d'anomenar un lloc on abunda aquest tipus de planta²¹. Posteriorment, per l'assimilació de la vocal pretònica a la palatal inicial, sorgí la variant *sedenosa*, a partir de la qual, i per etimologia popular, es creà l'actual *serenosa*.

FINAL

L'anàlisi de la toponímia menor del Baix Cinca i dels Monegres continguda en el *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas*, demostra, un cop més, que els documents són una font inesgotable de dades valuoses per a l'estudi de la his-

20.- Fins i tot podem pensar en una modificació per etimologia popular: per exemple, que l'antropònim àrab s'identifiqués amb el substantiu *l'esma* 'aptesa a fer instintivament, maquinalment, alguna cosa' (cast. *juicio, tino*); o també amb el substantiu *llesna* 'núvol prim', conservat al Maestrat valencià (DECat V, 129b), amb canvi de nasal.

21.- Cf. *Llac de las Sedoneras* a Berganui, dins l'Ata Ribagorça (Terrado, 2001: 75).

tòria de la llengua i de la cultura d'un territori. Altrament, la comparació de la forma de cada topònim amb la solució actual permet valorar adequadament: a) quins han estat els aspectes que han canviat en una societat i en un territori, i b) que la toponímia, en el seu conjunt, és immersa en un procés continu de renovació (cf. Terrado, 1999: 52-53). En aquest article hem demostrat la pervivència de molts topònims, tot i que alguns els trobem sota un vernís llatinitzant (*Boarci, Turrem Blancam, Turris Albe, Eram Tolssanorum, Forcallis, Podium Rubeum, Podio Luporum, Podium Galli, Valle Latronum*, etc.), i d'altres completament transformats, en ocasions per etimologia popular (per exemple, *Almordam Na Sibilis, La Loberola, La Royola, La Binorqua, Vallis de Nexme, Vallis Sedonosa*); tanmateix, n'hi ha que s'han perdut per sempre (per exemple, *Algallur, Las Meloneras, Podii Gellet, Podio Pelado, Puyalbeylo, Serra de Olivo, Serre de Alpiquo, Toçal Roitg, Vallis Alcinolle*). En definitiva, com qualsevol component de la llengua, els topònims són sotmesos al pas del temps i experimenten alteracions que poden dificultar — i força — la tasca del filòleg.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ADELL, José Antonio y Celedonio GARCÍA (2005): «Conflictividad social y bandolerismo en el siglo XIX», dins Gonzalo Gavín (coord.), *Comarca de Los Monegros* (Colección Territorio, 16), Zaragoza, Gobierno de Aragón, pàgs. 119-130.

AHA: Guillermo FATÁS (dir.) (1999): *Atlas Histórico de Aragón. Antigüedad*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, en línia (www.dpz.es/ifc2/atlasH/Atlas_indice.htm).

ARIÑO, Luis (1980): *Repertorio de nombres geográficos. Huesca*, Zaragoza, Anubar Ediciones.

BADÍA, David (2002): *Itinerarios naturalistas por el Bajo Cinca*, Zaragoza, Prames.

BADÍA, David (2006): «Biodiversitat en ambients extrems: el Barranc de la Vall-corna», dins Hèctor Moret (ed.), *Batec a batec. Miscel·lània de treballs oferts en honor de Josep Galan i Castany*, Fraga, Institut d'Estudis del Baix cinca-IEA-Associació Cultural del Matarranya, pàgs. 203-208.

CABANES, M.^a de los Desamparados (1999): «El Cartulario de Fraga: escritura y documentos», dins Redondo-Sarasa (1999b), pàgs. 69-96.

COROMINES, Joan (1970): *Estudis de toponímia catalana*, vol. II, Barcelona, Ed. Barcino.

CORRIENTE, Federico (1997): *A Dictionary of Andalusí Arabic*, Leiden-New York-Köln, Brill.

CORRIENTE, Federico (2003): *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*, Madrid, Gredos, 2a ed.

DCVB: Antoni M. ALCOVER i Francesc de B. MOLL, *Diccionari catatà-valencià-balear*, edició en línia (<http://dcvb.iecat.net/default.asp/>).

DECat: Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vols., Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1980-2001.

FRAGO, Juan Antonio (1987): «Toponimia navarroaragonesa del Ebro (VI): fauna», *Archivo de Filología Aragonesa*, XXXIX, pàgs. 55-88.

FORT, María Rosa (2000): «Elementos léxicos i toponímicos en un documento de Fraga de 1501», *Aragón en la Edad Media. XVI. Homenaje al Profesor Emérito Ángel San Vicente Pino*, Zaragoza, Universidad de Zaragoza, pàgs. 355-371.

GEA: *Gran Enciclopedia Aragonesa*, edició en línia (<http://www.encyclopedia-aragonesa.com/>).

GONZÁLEZ, Roberto (2006): «Trebiñu aldeko homonimia-kasu batzuk aztergai», *Fontes Linguae Vasconum: Studia et Documenta*, 38, pàgs. 553-576.

IGN: Instituto Geográfico Nacional, *Mapa topográfico nacional de España. Hojas: 386, 387, 414, 415*, Madrid, Ministerio de Fomento.

IRANZO, M.^a Teresa (1999): «Transcripción del Cartulario», dins Redondo-Sarasa (1999b), pàgs. 99-184.

LAPEÑA, Ana Isabel (1999): «Estudio histórico del *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas* y su época», dins Redondo-Sarasa (1999b), pàgs. 11-65.

MADOZ, Pascual (1850): *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, vol. VIII, Madrid, La Ilustración (ed. facsímil de 1990).

MENÉNDEZ PIDAL, Ramón (1968): *Toponimia prerrománica hispana*, Madrid, Ed. Gredos.

MOLL, Francesc de B. (1982): *Els llinatges catalans*, Mallorca, Ed. Moll.

MORET, Hèctor (1996): *Sobre la llengua de Mequinensa*, Calaceit, Institut d'Estudis del Baix Cinca-Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2a ed.

MORET, Hèctor (1996-1997): «Lèxic de la navegació fluvial en l'obra de Jesús Moncada», *Archivo de Filología Aragonesa*, LII-LIII, pàgs. 179-220.

MOREU-REY, Enric (1982): *Els nostres noms de lloc*, Mallorca, Ed. Moll.

OnCat: Joan COROMINES, *Onomasticon Cataloniae*, 8 vols., Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1989-1997.

REDONDO, Guillermo y Esteban SARASA (coord.) (1999a), *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas. I. Facsímil*, Zaragoza, Cortes de Aragón.

REDONDO, Guillermo y Esteban SARASA (coord.) (1999b), *Libro de privilegios de Fraga y sus aldeas. II. Estudios y transcripción*, Zaragoza, Cortes de Aragón.

SALARRULLANA, José (1918): «Fronteras o límites de Aragón y Cataluña en los tiempos medievales», *Estudios históricos acerca de la ciudad de Fraga*, I, Fraga, Ayuntamiento de Fraga, 1989, pàgs. 121-177.

SALARRULLANA, José (1935): «El señorío o la Honor de Fraga bajo los Moncadas», *Estudios históricos acerca de la ciudad de Fraga*, II, Fraga, Ayuntamiento de Fraga, 1990, pàgs. 315-376.

SALLERAS, Joaquín (2006): *La Baronía de Fraga: su progresiva vinculación a Aragón (1387-1458)*, Lleida, Universitat de Lleida (www.thesesenxarxa.net/TDX-1015107-112946/index_cs.html).

SARASA, Esteban (2005): «Notas sobre la comarca de Los Monegros durante la Edad Media», dins Gonzalo Gavín (coord.), *Comarca de Los Monegros* (Colección Territorio, 16), Zaragoza, Gobierno de Aragón, pàgs. 101-108.

SASOT, Mario (coord.) (2004): *Fraga y el Bajo Cinca*, Zaragoza, CAI-Prames.

SERRANO, Antonio (1997): *La población de Aragón en el fogaje de 1495*, t. II, Zaragoza, Institución Fernando el Católico-Gobierno de Aragón.

SEVILLA, Martín (1980): *Toponimia de origen indoeuropeo prelatino en Asturias*, Oviedo, Instituto de Estudios Asturianos

TERÉS, Elías (1990): «Antroponimia hispanoárabe (reflejada por las fuentes latino-romances)», *Anaquel de Estudios Árabes*, I, pàgs. 129-186.

TERRADO, Javier (1999): *Metodología de la investigación en toponimia*, Zaragoza, Edició d'autor.

TERRADO, Javier (2001): *Municipio de Arén*, Lleida, Universitat de Lleida.

TURULL, Albert (2007): *La toponímia de les comarques de ponent. Un assaig d'interpretació tipològica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

UBIETO, Agustín (1972): *Documentos de Sigena. I*, Valencia, Anúbar Ediciones.

UBIETO, Agustín (2007): *Propuesta metodológica y didáctica para el estudio del patrimonio*, Zaragoza, Universidad de Zaragoza (wzar.unizar.es/org/actos%20solemnes/SanBraulio07/ alocucion2007.pdf).

VÁZQUEZ, Jesús (2003): *Municipio de Capella*, Lleida, Ed. Milenio.